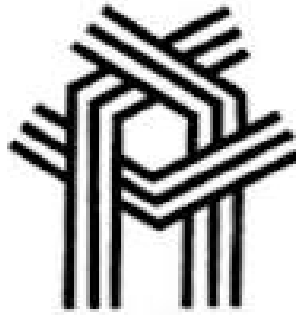

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه علوم اقتصادی

دانشکده اقتصاد

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته اقتصاد اسلامی
آزادی اقتصادی در نظام سرمایه‌داری و اسلامی با تأکید بر

دیدگاه فریدمن و شهید صدر

استاد راهنما:

دکتر محمود عیسوی

استاد مشاور:

دکتر محمد نصر اصفهانی

پژوهشگر:

مهديت جاسبي

اسفندماه ۱۳۹۲

اظہار نامہ دانشجو

موضوع پایان نامہ : آزادی اقتصادی در نظام سرمایه‌داری و اسلامی با تأکید بر دیدگاه
فریدمن و شهید صدر

استاد راهنما: دکتر محمود عیسوی

اینجانب مهدیث جاسبی دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته اقتصاد اسلامی دانشگاه علوم اقتصادی به شماره دانشجویی ۹۰۱۵۱۴۰۰۵ گواهی می‌نمایم که تحقیقات ارائه شده در این پایان نامہ توسط شخص اینجانب انجام شده و صحت و اصالت مطالب نگارش شده مورد تأیید می‌باشد و در موارد استفاده از کار دیگر محققان به مرجع مورد استفاده اشاره شده است. به‌علاوه گواهی می‌نمایم که مطالب مندرج در پایان نامہ تاکنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجانب یا فرد دیگری ارائه نشده است و در تدوین متن پایان نامہ چارچوب مصوب دانشکده را به‌طور کامل رعایت کرده‌ام.

امضاء دانشجو:

تاریخ:

کلیه حقوق مادی و معنوی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری‌های ناشی از تحقیق، همچنین چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و اقتباس از این پایان‌نامه کارشناسی ارشد، برای دانشگاه علوم اقتصادی محفوظ است. نقل مطلب با ذکر منبع بلامانع است.

سپاسگزاری

از آنجایی که تجلیل از معلم، سپاس از انسانی است که هدف و غایت آفرینش را تامین و سلامت امانت‌هایی را که به دستش سپرده‌اند، تضمین می‌کند؛ بر حسب وظیفه و از باب «من لم یشکر المنعم من المخلوقین لم یشکر الله عزّ و جلّ»،

از استاد شایسته؛ جناب آقای دکتر محمود عیسوی که در کمال سعه صدر، با حسن خلق و فروتنی، از هیچ کمکی در این عرصه بر من دریغ نکردند و زحمت راهنمایی این پایان‌نامه را بر عهده گرفتند؛ از استاد صبور و باتقوا، جناب آقای دکتر معصومی‌نیا -مدیریت محترم کرسی گروه- که بدون مساعدت ایشان، این پروژه به نتیجه مطلوب نمی‌رسید؛

از استاد ارجمند جناب آقای دکتر نصر اصفهانی که زحمت مشاوره را متقبل شدند و از استاد فرزانه؛ جناب آقای دکتر هادوی کاشانی که زحمت داوری پایان‌نامه بر دوش ایشان بود و با یادآوری نکات ارزنده باعث ارتقای این پایان‌نامه شدند، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

باشد که این خردترین، بخشی از زحمات آنان را سپاس گوید.

چکیده

مفهوم «آزادی» در درون دستگاه‌های نظری و جهان‌بینی گوناگون دارای معانی متفاوتی می‌شود. نظام سرمایه‌داری بر پایه مبانی بینشی و ارزشی خود، تفسیر خاصی از آزادی اقتصادی ارائه داد و اصل آزادی را در فعالیت‌های اقتصادی برای همه فعالان اقتصادی به عنوان یکی از اصول مسلم اعلام کرد. از آنجایی که هسته اصلی لیبرالیسم اقتصادی را اصالت فرد و آزادی‌های فردی تشکیل می‌دهد، لیبرالیسم ضمن به رسمیت شناختن آزادی برای فرد بیشترین تأکید را بر «آزادی از مداخله دولت» می‌گذارد. این مفهوم از آزادی با مبانی بینشی نظام سرمایه‌داری (دئیسم، اصالت فرد، خویش مالکی، ارزش‌های نسبی، عقل ابزاری و...) به طور کامل سازگار است. در نظام اقتصادی اسلام که زیربنای آن را ارزش‌های اسلامی تشکیل می‌دهد، فعالیت‌های اقتصادی در مجموعه‌ای از ارزش‌ها شکل می‌گیرد. آزادی در بینش توحیدی اسلام یک ارزش مسلم است مشروط بر آنکه با سایر ارزش‌ها متناسب باشد و باعث نقض آنها نشود.

مفهوم و قلمرو آزادی‌های اقتصادی از دیدگاه اسلام با مکتب سرمایه‌داری متفاوت است. به گونه‌ای که نظام سرمایه‌داری ابتدا تنها به آزادی مطلق اقتصادی توجه کرده اما اسلام از ابتدا آزادی اقتصادی مشروط را پذیرفته و در همان زمان دخالت مشروط دولت را نیز پذیرا بوده‌است. اسلام، نه آزادی اقتصادی مطلق که آزادی اقتصادی مقید را پذیرفته‌است و محدودیت‌های متعددی بر آزادی اقتصادی افراد بر حسب مصالح جامعه قرار داده‌است. در اسلام دایره مشخصی از آزادی برای افراد وجود دارد که در آن حیطة آزادند و لازم است افراد از قلمرو خود خارج نشوند.

مفهوم اصل عدم مداخله دولت در فعالیت‌های اقتصادی که خود متأثر از اعتقادات خدابپرستی طبیعی است، از مفهوم لیبرالیسم اقتصادی تفکیک‌ناپذیر است و در مبانی نظری لیبرال، آزادی بی‌حد و حصر و بدون هیچ مزاحمتی اصالت دارد؛ در حالی که دولت اسلامی می‌تواند به طور مستقیم به فعالیت‌های گسترده‌ای دست بزند.

در این تحقیق با هدف تبیین آزادی اقتصادی از منظر نظام سرمایه‌داری و اسلامی با تأکید بر دیدگاه میلتن فریدمن و سید محمدباقر صدر به بررسی اندیشه ایشان پرداخته‌ایم. در این رابطه در پاسخ به سؤال اصلی این تحقیق که عبارت است از: دیدگاه شهید صدر درباره آزادی اقتصادی با دیدگاه فریدمن چه نسبتی دارد؟

فرضیه‌ای بدین شکل طرح گردیده‌است: دلالت‌های شهید صدر در باب آزادی اقتصادی با نظریات فریدمن در تضاد است.

واژگان کلیدی: آزادی، آزادی اقتصادی، میلتن فریدمن، سید محمد باقر صدر

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: کلیات تحقیق
۱-۱	بیان مسأله ۲
۲-۱	واژه کلیدی..... ۳
۳-۱	پیشینه علمی تحقیق..... ۳
۴-۱	سؤالات تحقیق..... ۵
۵-۱	فرضیه‌های تحقیق..... ۶
۶-۱	اهداف تحقیق..... ۶
۷-۱	روش انجام پژوهش..... ۶
۱-۷-۱	روش تحقیق..... ۶
۲-۷-۱	محدوده و قلمرو تحقیق..... ۶
۸-۱	فصل‌بندی و ساختار تحقیق..... ۶
۹-۱	آزادی اقتصادی در نظام سرمایه‌داری..... ۸
۱-۹-۱	آدام اسمیت..... ۱۲
۲-۹-۱	جان استوارت میل..... ۱۵
۳-۹-۱	فردریش آگوست فون هایک..... ۱۹
۱۰-۱	آزادی اقتصادی در نظر اندیشمندان مسلمان..... ۲۶
۱۰-۱-۱	آیت‌الله مرتضی مطهری..... ۲۹

۱۰-۱-۲. آیت‌الله سید محمود طالقانی..... ۳۳

فصل دوم: مبانی، اهداف و مؤلفه‌های آزادی اقتصادی از نظر فریدمن

- ۱-۲. مقدمه ۳۸
- ۲-۲. شرح حالی از میلتون فریدمن..... ۳۸
- ۳-۲. آزادی اقتصادی و سیاسی..... ۴۲
- ۴-۲. نقش دولت..... ۴۴
- ۵-۲. مشکلات قدرت دولت..... ۴۷
- ۵-۲-۱. دولت و قدرت انحصارات..... ۴۸
- ۵-۲-۲. حمایت از مصرف‌کنندگان..... ۵۱
- ۶-۲. برابری و آزادی..... ۵۳
- ۷-۲. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری..... ۵۹

فصل سوم: مبانی، اهداف و مؤلفه‌های آزادی اقتصادی از نظر شهید صدر

- ۱-۳. مقدمه ۶۲
- ۲-۳. شرح حالی از شهید صدر..... ۶۲
- ۳-۳. آزادی و مفهوم آن..... ۶۵
- ۴-۳. آزادی اقتصادی در کادر محدود..... ۶۸
- ۵-۳. دولت و مسئولیت آن ۷۱
- ۵-۳-۱. تأمین اجتماعی..... ۷۲
- ۵-۳-۲. توازن اجتماعی..... ۷۵

۶-۳. مالکیت خصوصی..... ۷۷

۷-۳. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری..... ۷۹

فصل چهارم: مقایسه تطبیقی میان اندیشه‌های فریدمن و شهید صدر درباره آزادی اقتصادی

۱-۴. مقدمه..... ۸۴

۲-۴. مفهوم آزادی..... ۸۴

۳-۴. آزادی سیاسی یا اقتصادی..... ۸۷

۴-۴. دولت و نقش آن..... ۹۱

۵-۴. تأمین اجتماعی..... ۹۵

۶-۴. توازن و عدالت..... ۹۸

۷-۴. مالکیت خصوصی..... ۱۰۳

فصل پنجم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری..... ۱۰۹

یک پیشنهاد..... ۱۱۴

فهرست منابع

پیش گفتار

در تحقیق پیش رو برآنیم تا با تبیین آزادی اقتصادی از منظر نظام سرمایه داری و اسلامی با تأکید بر دیدگاه میلتون فریدمن و سید محمدباقر صدر پاسخی درخور برای این سؤال بیابیم که دیدگاه شهید صدر درباره آزادی اقتصادی با دیدگاه فریدمن چه نسبتی دارد؟

برای دستیابی به این هدف فرضیه‌ای به صورت: دلالت‌های شهید صدر در باب آزادی اقتصادی با نظریات فریدمن در تضاد است شکل داده‌ایم. به منظور اثبات فرضیه مطروحه نظرات این دو اندیشمند در خصوص مواردی چون مفهوم آزادی، نقش دولت در اقتصاد، اصل مالکیت، آزادی و عدالت و... را مورد بررسی قرار می‌دهیم و در بخشی از پایان‌نامه به مقایسه تطبیقی این مسایل می‌پردازیم.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱. بیان مسأله

یکی از مهم‌ترین وجوه تمایز میان مکاتب و نظام‌های اقتصادی، موضوع آزادی است؛ این موضوع از مفاهیم انتزاعی است که اندیشه‌های مختلف برای آن تعاریف گوناگونی ابداع نموده و هر یک با عینک خود به ارزیابی آن پرداخته‌اند. و در بحث از آزادی اقتصادی نیز مکاتب گوناگون اقتصادی براساس اصول فکری و مبانی خاص خود به تعریف «آزادی اقتصادی» پرداخته‌اند.

آزادی اقتصادی مهم‌ترین اصل فکری و فلسفی نظام اقتصاد سرمایه‌داری است که نگرش سرمایه‌داری به آزادی و چگونگی آن، نقشی محوری در این مکتب دارد. آزادی در اندیشه سرمایه‌داری معمولاً با خیلی از افکار و ارزش‌ها مرتبط بوده آن‌گونه که وجوه اصلی آن در سیستم سرمایه‌داری و همچنین جلوه‌گر شدنش به عنوان ضرورت اجتماعی، ناشی از افکار و ارزش‌ها بوده است؛ لیبرالیسم غالباً آزادی را به مثابه شرایطی که در امور شخص دخالت نمی‌شود و تحت فشار قرار نمی‌گیرد، تعریف می‌کند این مفهوم از آزادی با مبانی فلسفی نظام سرمایه‌داری (دنیسم، اصالت فرد، خویش مالکی و...) کاملاً سازگار است. بنابراین آزادی خود عالی‌ترین هدف بوده و نمی‌تواند وسیله‌ای برای نیل به اهداف متعالی‌تر قرار بگیرد. در این نظام دولت حداقلی، مالکیت خصوصی، آزادی منفی و بازار آزاد دارای جایگاه ویژه‌ای هستند.

شاید طرح مسأله آزادی از دیدگاه اسلام و اثبات آن اگر با نگاهی سطحی نگریسته شود به نظر دشوار بیاید؛ دین اسلام به عنوان یک مکتب فکری، دیدگاه خود را در خصوص این مسأله بیان داشته است. اندیشمندان اسلامی معاصر بنا بر نوع نگرش خود به منابع اسلام، تعاریف و دیدگاه‌های مختلفی بیان داشته‌اند؛ نظام اسلامی آزادی اقتصادی را در چارچوب ارزش‌های معنوی و اخلاقی پذیرفته و برای آن محدودیت‌هایی در نظر گرفته است و با پیوند و ترکیب میان مقررات اقتصادی و مسایل اعتقادی به توده‌ها آزادی داده و می‌تواند جامعه را در وضعیت مطلوب نگه دارد.

در اندیشه اسلامی، آزادی که ریشه در اختیار انسان دارد، برای دستیابی انسان‌ها به سعادت لازم است، به دیگر سخن کارکرد آزادی برای تحقق کمال عبودیت در انسان است؛ در حالی که در اندیشه غربی آزادی منافی «قیدپذیری» معرفی می‌گردد. به این ترتیب وقتی که فرد آزاد است یعنی آزاد از قوانینی است که دیگری وضع می‌کند. بنابراین می‌توانیم بگوییم میان دو تفکر از جهت مفهوم و قلمرو آزادی تفاوت‌های مهمی وجود دارد.

این تحقیق در پی آن است تا مقوله آزادی اقتصادی را از دیدگاه سرمایه‌داری و اسلام با تأکید بر اندیشه‌های میلتون فریدمن و شهید صدر بررسی نماید تا بتواند به سؤالات مطروحه پاسخی درخور ارائه دهد؛ زیرا از طرفی اقتصاددان معاصر، فریدمن قرار دارد که لیبرال دموکراسی و آزادی فردی را بدون سرمایه‌داری ناممکن می‌داند و در مقابل آیت‌الله صدر با بیان اعطای آزادی محدود در چارچوب ارزش‌های معنوی و اخلاقی مطابق با نظر اسلام به نحوی تبیین‌کننده موضوع مربوطه در اقتصاد اسلامی است. در این بررسی تلاش می‌شود تا جنبه‌های مثبت و منفی هر دو دیدگاه را در کنار هم نگریسته تا بدین وسیله زمینه اقتباس و نتیجه‌گیری فراهم گردد.

۱-۲. واژه کلیدی:

از میان تعاریف گوناگون برای آزادی تعریفی که ما در این جا اختیار کرده‌ایم عبارت است از: عدم وجود مانع در برابر انجام اراده عقلانی و شرعی انسان. بنابراین آدمی در راستای انجام خواسته خود که وجهه عقلی و شرعی دارد، نباید محدودیتی ببیند طبعاً خواسته‌ای که به دیگران و خود ضرر رساند چه زبانی که عقل و عقلا آن را زیان‌ناپسند باشند و یا شریعت آن را نپسندد، نباید به بهانه آزادی انجام گیرد.

۱-۳. پیشینه علمی تحقیق:

به منظور یافتن تصویری مناسب از موضوع در این قسمت تلاش خواهیم نمود برخی از مطالعات صورت گرفته در داخل را در ارتباط با موضوع آزادی به صورت اجمالی مورد اشاره قرار دهیم:

نعمت‌اللهی محمدعلی ۱۳۷۳، در پایان‌نامه «فلسفه آزادی از دیدگاه اسلام» دانشگاه امام صادق (ع) در هشت بخش به بررسی فلسفه آزادی می‌پردازد. محقق با بیان تعاریف مختلف آزادی، مبانی انسان‌شناسی و اصالت انسان در مکتب اگزیستانسیالیسم بخش‌های ابتدایی را پیش می‌برد. در بخش ششم و هفتم به تبیین آزادی عقیده در اسلام و حاکمیت الهی می‌پردازد. و براساس یافته‌های خود بیان می‌دارد که سه اصل مهم به عنوان مبادی و اصول موجه آزادی در اسلام مطرح است که عبارتند از: اصل ولایت، اصل عبودیت و اصل عدالت.

خادم عزیزاده امیر ۱۳۷۸، در مقاله‌ای با عنوان «نقد و بررسی آزادی اقتصادی در نظام سرمایه‌داری» به تعریف آزادی اقتصادی از دیدگاه نظام اقتصاد لیبرال - سرمایه‌داری پرداخته و محور اصلی مقاله، بیان عمده‌ترین دلایل

طرفداران آزادی در عرصه اقتصاد در این نظام و نقد و بررسی آنهاست؛ همچنین در ادامه به ارائه ناکارآمدی‌های ایده «آزادی» در اقتصاد در زمینه رشد همراه با عدالت اقتصادی اشاره کرده است. اشاره به نقض عملی «آزادی اقتصادی» در کشورهای سرمایه‌داری و آثار اجرای طرح فریدمن بر اقتصاد شیلی از بخش‌های این مقاله است.

اسحاقی رضا ۱۳۸۱ در پایان‌نامه خود با عنوان «امنیت و آزادی از دیدگاه امام علی(ع)» در دانشگاه امام صادق(ع) سعی در پاسخ‌گویی به این سؤال که آیا از دیدگاه امام علی(ع) بین آزادی و امنیت تعارضی وجود دارد یا خیر؟ دارد و بر این اساس فرضیه خود را به این صورت که جمع آزادی‌های مشروع و امنیت از دیدگاه حضرت امیر هیچ تعارض و تضادی وجود ندارد و جمع آنها امکان‌پذیر است شکل داده‌است. به عبارت دیگر هدف از این پایان‌نامه بررسی مفاهیم آزادی و امنیت و رابطه بین آن دو با استناد به منابع دینی خصوصاً با نگاهی به سیره حضرت امیر(ع) می‌باشد. و در پایان با بررسی صورت گرفته فرضیه خود را تأیید و این گونه نتیجه‌گیری کرده‌است که جمع معقول آزادی‌های مشروع و امنیت با استناد به متون دینی با رعایت مؤلفه‌هایی مانند رعایت کامل حقوق متقابل والی و مردم، مشورت‌پذیری، شایسته‌سالاری، نقد قدرت سیاسی و آزادی بیان قابل تحقق است و هریک می‌تواند به تقویت دیگری کمک کند و هیچ تعارضی با هم ندارند.

اسلامی صومعه ندا ۱۳۸۳، در پایان‌نامه «بررسی آزادی اجتماعی از دیدگاه قرآن و مقایسه آن با لیبرالیسم غربی» دانشگاه آزاد اسلامی، به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال بوده‌است که قرآن چه آزادی‌هایی را برای انسان قایل شده و عملکرد جامعه دینی در این مسیر چگونه باید باشد؟ در این تحقیق پس از پرداختن به مفاهیم آزادی به سیر تحول مفهوم آزادی در اسلام اشاره می‌شود و مبانی آزادی از دیدگاه قرآن بیان گردیده‌است. اسلامی صومعه در فصلی از تحقیق به بررسی مصادیق آزادی اجتماعی نظیر آزادی اندیشه و بیان، اقتصادی و ... می‌پردازد. در فصل ششم تحقیق به مقایسه اجمالی آزادی از دیدگاه قرآن و از دیدگاه لیبرالیسم پرداخته شده‌است.

خلیلی علی ۱۳۸۵، در پایان‌نامه «آزادی از نظر آیزایا برلین و نقد مک فرسون و تیلور بر آن» در دانشگاه امام صادق(ع) ابتدا آراء برلین را ارائه می‌کند. در نظر برلین آزادی منفی محدود‌دهی است که فرد یا گروهی از افراد آزاد هستند تا بدون دخالت دیگران مطابق خواست خود زندگی کنند. آزادی مثبت عبارت است از خواست فرد برای اینکه ارباب خودش باشد و نحوه زندگی را خودش تعیین کند. در این معنا آزادی مثبت فاصله‌چندانی از آزادی منفی ندارد؛ برخلاف برلین، مک فرسون دخالت‌های غیرعمدی را موانع آزادی می‌داند. تیلور در نقد

برلین موانع درونی تحقق خواسته ها را از موانع آزادی می داند. وی آزادی را در تشخیص امیال درست، غلبه بر امیال درونی نادرست و موانع بیرونی می داند.

سلمانی محمدآبادی امیررضا ۱۳۸۷، در پایان نامه «بررسی اثر آزادی اقتصادی بر رشد و توسعه اقتصادی» با استفاده از رویکرد سیستم دینامیکی و روابط کلاسیک در اقتصاد کلان و بر پایه نظریه رشد سولو اثر آزادی اقتصادی را بر رشد و توسعه اقتصادی ایران مورد بررسی قرار داده است. ایشان برای محاسبات آزادی اقتصادی از گزارشات بنیاد هریتیج که هر ساله امتیاز و رتبه آزادی اقتصادی و شاخص های مرتبط با آن را در کشورهای گوناگون منتشر می کند، استفاده کرده اند که این شاخص ها موارد مانند آزادی کسب و کار، آزادی تجاری، آزادی مالیاتی و ... را شامل می شوند. و برای محاسبه توسعه اقتصادی از شاخص توسعه انسانی (HDI) که توسط برنامه توسعه سازمان ملل منتشر می گردد استفاده شده است. نتایج نشان داده است که افزایش آزادی اقتصادی بر روی رشد و اقتصادی اثر معنی دار و مثبتی داشته و همچنین افزایش آزادی اقتصادی روی توسعه اقتصادی کشور نیز اثر مثبت و معنی داری دارد. در پایان توصیه شده که روی افزایش آزادی اقتصادی در کشور از ابعاد گوناگون برنامه ریزی شود و در برنامه های توسعه توجه بیشتری به این امر گردد.

در این بخش سعی شد به مختصری از تلاش های صورت گرفته در زمینه موضوع که به وسیله محققان داخلی انجام شده اشاره شود تا وجه تمایز این تحقیق با سایر مطالعات در این زمینه روشن گردد. در حقیقت آنچه که تحقیق پیش رو را از سایرین متمایز می گرداند آن است که در این تحقیق، هدف مطالعه ای تطبیقی در خصوص آزادی اقتصادی در میان آرا و اندیشه های دو اندیشمند برجسته یعنی میلتون فریدمن و شهید صدر به عنوان نماینده مکاتب سرمایه داری و اسلامی می باشد و در این راستا، بحث در قالب محورهایی چون مفهوم آزادی، نقش دولت در اقتصاد، اصل مالکیت، آزادی و عدالت سامان می یابد.

۴-۱. سؤالات تحقیق:

الف: سؤال اصلی: دیدگاه شهید صدر درباره آزادی اقتصادی با دیدگاه فریدمن چه نسبتی دارد؟

ب: سؤالات فرعی: مبانی، اهداف و مؤلفه های آزادی اقتصادی از دیدگاه فریدمن چیست؟

مبانی، اهداف و مؤلفه های آزادی اقتصادی از دیدگاه شهید صدر کدام است؟

۵-۱. فرضیه‌های تحقیق:

فرضیه اصلی: دلالت‌های شهید صدر در باب آزادی اقتصادی با نظریات فریدمن در تضاد است.

فرضیه فرعی: شهید صدر بر مبنای اقتصاد اسلامی معتقد به آزادی محدود در چارچوب ارزش‌های معنوی و اخلاقی است.

۶-۱. اهداف تحقیق:

هدف این تحقیق مقایسه‌ای در مفهوم آزادی اقتصادی و بررسی تعاریف با تکیه بر آرا و نظرات دو متفکر برجسته یعنی میلتون فریدمن و آیت‌الله سیدمحمد باقر صدر می‌باشد.

۷-۱. روش انجام پژوهش

۱-۷-۱. روش تحقیق:

روش تحقیق این پایان‌نامه روش تحلیلی، توصیفی مبتنی بر یک مطالعه کتابخانه‌ای می‌باشد.

۲-۷-۱. محدوده و قلمرو تحقیق:

این تحقیق همان‌گونه که از عنوان آن برمی‌آید محدود به موارد زیر است:

- مطالعه‌ای در مبانی نظری آزادی اقتصادی در نظام اقتصاد سرمایه‌داری و اسلامی
- مقایسه‌ای در مبانی تئوری آزادی اقتصادی با تأکید بر نظرات میلتون فریدمن و محمدباقر صدر.

۸-۱. فصل‌بندی و ساختار تحقیق:

چارچوب کلی فصول این پایان‌نامه به شرح زیر می‌باشد:

فصل اول: کلیات و ادبیات مقوله آزادی

فصل دوم: مبانی، اهداف و مؤلفه‌های آزادی اقتصادی از نظر فریدمن

فصل سوم: مبانی، اهداف و مؤلفه‌های آزادی اقتصادی از نظر شهید صدر

فصل چهارم: مقایسه تطبیقی میان اندیشه‌های فریدمن و شهید صدر درباره آزادی اقتصادی

فصل پنجم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

منابع و مأخذ

۹-۱. آزادی اقتصادی در نظام سرمایه‌داری

برای بررسی و تحقیق در آرا و اندیشه‌های میلتون فریدمن پیرامون مفهوم آزادی ابتدا لازم است خاستگاه اصلی نظرات او را مورد مطالعه قرار داده و مواردی را که تفکرات فریدمن تحت تأثیر آنها قرار گرفته و مبانی فکری وی برگرفته از آنهاست و بر آن اساس شکل گرفته مورد مذاقه قرار دهیم؛ تا امکان مقایسه و تحلیل فراهم آید. علاوه بر این، همان‌طور که در عنوان پایان‌نامه «آزادی اقتصادی در نظام سرمایه‌داری و اسلامی با تأکید بر دیدگاه فریدمن و شهید صدر» آورده شده‌است، باید مبانی آزادی اقتصادی در نظام سرمایه‌داری و اسلامی مورد بررسی قرار گیرد و به تبیین درستی از این مفاهیم در دو نظام مذکور دست یافت.

آزادی اقتصادی، واژه‌ای است که از زمان شکل‌گیری اقتصاد لیبرالیسم به عنوان یک اصل غیر قابل انکار وارد ادبیات اقتصادی شد. لیبرالیسم از کلمه لاتینی «لیبر» به معنای آزاد گرفته شده، بنابراین لیبرالیسم به معنای آزادی‌خواهی است و اصطلاحاً موقعیت‌ها و حرکت‌هایی را شامل می‌شود که جهت‌گیری آن به سوی حداکثر شدن آزادی است. (دادگر، ۱۳۸۹: ۵۶۰) در اصل لیبرالیسم نظری است که خواهان حفظ درجاتی از آزادی در برابر هدف‌هایی است که تهدیدکننده آزادی باشد لیبرالیسم در زمینه‌های اقتصادی به معنای مقاومت در برابر تسلط دولت بر حیات اقتصادی و مقاومت در برابر هر نوع انحصار و مداخله دولت در توزیع ثروت است. «(علی بابایی، ۱۳۷۵: ۱۹۳)

اندیشمندان لیبرالیسم در زمینه اقتصادی خواهان آزادی داد و ستد و کسب‌وکار و حامی اقتصاد بازار بوده و سیاست‌های بازتوزیعی را معایر حقوق مردم می‌دانند؛ آنان موافق طرحی از آزادی هستند که با نظام دقیق حق مالکیت فرد همراه باشد.

لیبرالیسم اقتصادی را می‌توان مهم‌ترین اصل فکری نظام اقتصاد سرمایه‌داری دانست که مبتنی بر دو عنصر اساسی یعنی «اصالت فرد» و «آزادی فردی» است. اصالت فرد، بر این اندیشه، استوار است که هسته و محور اصلی اجتماع، «فرد» است. اجتماع چیزی جز مجموع اجزای تشکیل‌دهنده آن یعنی تک‌تک افراد ندارد. (آربلاستر، ۱۳۶۷: ۵۵) «فرد» است که وجود حقیقی دارد و «اجتماع»، تنها از وجود اعتباری برخوردار می‌باشد. به همین خاطر چگونه می‌توان منافع یک وجود اعتباری و خیالی (اجتماع) را به منافع یک موجود حقیقی (فرد) برتری داد. لازمه منطقی و مکمل «اصالت فرد»، عنصر دیگر لیبرالیسم یعنی «آزادی فردی» می‌باشد. در واقع،

برتری داشتن فرد و حقوق او، آزادی او را جهت کسب منافع خود، طلب می‌نماید. به همین جهت باید از هر گونه مانعی که آزادی او را سلب نموده و یا از مقدار آن می‌کاهد، جلوگیری به عمل آید.

برای درک بهتر لازم می‌آید مفهوم خاص آزادی در لیبرالیسم مورد توجه قرار گیرد؛ تعریف لیبرالیسم از آزادی این گونه است: شخص مجبور و مقید نیست، در امورش مداخله نمی‌شود و تحت فشار قرار نمی‌گیرد. (نمازی، ۱۳۸۴: ۱۳۹) با توجه به آنکه آیزایا برلین^۱ آزادی را به دو مفهوم مثبت و منفی تفکیک کرد و با نگاه خویش تعاریفی را از دو بعد آزادی مثبت و منفی به رشته تحریر درآورد، ما نیز در اینجا تعاریف ارائه شده توسط متفکرین لیبرالیسم از آزادی را از این منظر نگاه می‌کنیم و ابتدا تعریف برلین از آزادی مثبت و منفی را بیان می‌کنیم:

مفهوم منفی آزادی: معمولاً می‌شود گفت انسان تا آنجا آزاد است که دیگری دخالت در کار او نداشته باشد. آزادی در این معنی عبارت است از: قلمروی که در داخل آن، شخص می‌تواند کاری را که می‌خواهد انجام دهد و دیگران نتوانند مانع کار او شوند. اگر من در موردی به سبب دخالت دیگران نتوانم کاری را که می‌خواهم انجام دهم آزادی خود را به همان مقدار از دست داده‌ام.

مفهوم آزادی مثبت: معنی مثبت آزادی از تمایل فرد به اینکه آقا و صاحب اختیار خود باشد برمی‌خیزد. آرزوی من آن است که زندگی‌ای که می‌کنم و تصمیماتی که می‌گیرم در اختیار خودم باشد و به هیچ نیرویی از خارج وابسته نباشد. (برلین، ۱۳۶۸: ۴۹-۲۳۷)

تعریف هابز^۲ از آزادی به صورت تعریفی منفی به این صورت است: «آزادی در مفهوم درست کلمه به معنی فقدان موانع خارجی است. آن موانعی که اغلب ممکن است بخشی از قدرت انسان در انجام آنچه می‌خواهد را سلب کند.» (نمازی، ۱۳۸۴: ۱۳۹) به اعتقاد هابز منظور از آزادی، در حقیقت نبودن موانع است و منظور از مانع چیزی است که از جنبش جلوگیری کند. (صناعی، ۱۳۷۹: ۵۸)

براساس دیدگاه تی‌اچ گرین آزادی منفی بدین شرح تعریف می‌شود: «آزادی منفی برخلاف آزادی مثبت این نبود مقاومت است. براساس این دیدگاه شما آزادید به شرطی که کسی مانع انجام کاری که می‌خواهید نشود.» (ترنس بال و ریچارد داگر، ۱۳۸۴: ۳۸۶)

¹ Isaiah Berlin

² Hobbes

بنام اقتصاددانی است که تمام لذات، احساسات و خصوصیات روانی انسان را قابل سنجش می‌داند در مبحث اقتصادی پیرو اقتصاد آزاد^۱، وی معتقد است که بایستی مداخله دولت در امر اقتصاد کم شود و دولت زمینه‌هایی را فراهم آورد که مالکیت خصوصی در جامعه رشد یابد. (راسل، ۱۳۵۵: ۱۸۱)

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود آزادی در نگاه اندیشمندان کلاسیک به صورت آزادی منفی بررسی می‌شود؛ و در این نگرش سلبی به آزادی مهم‌ترین مانع در جامعه، مداخله دولت می‌باشد و لیبرالیسم آزادی از مداخله دولت را با تأکید فراوان مطرح می‌کند.

بنابر آنچه گذشت به نظر می‌رسد طرز تلقی‌ها، باورها و عقاید به وجود آورندگان این نظام نقشی اساسی در ساخت اندیشه صاحبان نظر و فکر دارد بنابراین لازم است مروری بر مبانی فکری و بینشی این نظام داشته باشیم.

اعتقاد به نظام طبیعی^۲ در نظر اقتصاددانان کلاسیک به صورت اصلی پذیرفته شده‌است، و اصولاً قائلین به آن بر این باورند که نظام طبیعی به عنوان نظامی که خواسته خداست و به خاطر سعادت ابنا بشر ایجاد شده و در نتیجه نظامی ناشی از سنت الهی است را می‌توان معارض با اندیشه نظام اجتماعی مصنوعی و مخلوق آدمیان دانست. به عبارت دیگر آنچه را از سنن الهی قابل دریافت است باید عمل کرد و دخالت در آن را باید دخالت در زمینه‌هایی دانست که انسان را مجاز به اعمال آن ندانسته‌اند. به عبارتی در خصوص نظام طبیعی اعتقاد بر آن بود که به طور بدیهی سودمندترین نظامات به حال بشر است. هر فرد راهی را که برایش سودمند است، خود به خود خواهد یافت و به طور طبیعی در پیش خواهد گرفت... جستجوی نفع شخصی و تأمین منافع جامعه از قبل آن و نفی دخالت هر نهادی و از جمله دولت در امور اقتصادی همه و همه مبتنی بر همین باور است که این، در ذات نظام است که نفع شخصی یک تن هرگز از منافع مشترک عموم جدا نیست و این نتیجه ضروری نظام آزادی است. (به تلخیص از ریست و ژید، ۱۳۷۰: ۶-۱۴) بنا بر پذیرش این اصل انسان‌ها براساس قانون‌مندی‌های فطری و طبیعی آزادانه به بهترین شکل عمل خواهند کرد و چون منافع آنها با یکدیگر همسو است محدود نکردن آزادی‌های آنان موجب بهره‌مندی هر چه بیشتر جامعه می‌شود. این فیلسوفان نسبت به فطرت انسانی خوشبین بودند و امکان هماهنگ کردن منافع انسان‌ها را باور داشتند. در این میان می‌توان به افرادی مانند جان لاک، آدام اسمیت، و تا حدودی جان استوارت میل اشاره کرد که بر آن بودند که هماهنگی اجتماعی و پیشرفت با حفظ

¹ Laissez faire

² Natural law